

MAREK FAŁDOWSKI*

Akademia Sztuki Wojennej, Warszawa Polska

POLICJA – GENEZA I ROZWÓJ INSTYTUCJONALNY.

Część II

POLICE – GENEZA AND INSTITUTIONAL DEVELOPMENT. Part II

ABSTRAKT: W maszynie państwa absolutnego, człowiek rozumiany jako jednostka nie posiadał charakteru podmiotowego. Władza pozornie realizowała działania w kierunku swoich poddanych, jednocześnie nie diagnozując rzeczywistych potrzeb społecznych. Monarcha panował z „woli Bożej”, dlatego w zależności jak pojmował cele, zadania i priorytety państwa w obszarze prowadzonej przez siebie polityki, tak też ją realizował za pośrednictwem podległych sobie urzędników. Normy prawne były niczym innym, jak spełnieniem woli panującego w obszarach regulujących całokształt życia jednostki w państwie. Prawo przewidywało szereg obowiązków (nakazów), ale jednocześnie nie zawierało uprawnień w relacji obywatel-państwo. Innymi słowy, ustawodawstwo nie wiązało panującego w zakresie działania na rzecz jednostki, w tym organów administracji będących faktycznie instrumentem do rządzenia w rękach panującego. W efekcie ukształtowany został sformalizowany aparat administracyjny, w którym administracja, co do zasady, nie liczyła się z interesami obywatela. Państwo absolutne nie znało bowiem instytucji osoby prawa publicznego. Prawo policji – ius politiae rozumiano bardzo szeroko – jako całokształt działalności państwa zmierzającej do zaspokojenia podstawowych potrzeb poddanych, natomiast decyzja w kwestii co jest dobre dla obywateli, miała charakter uznaniowy i należała do władcy lub jego administracji, dotyczyło to również interpretacji sprawiedliwości. Dlatego też ius politiae oprócz sensu stricte bezpieczeństwa publicznego obejmowało szereg dziedzin życia społecznego m.in. urbanistykę, bezpieczeństwo

* dr hab Marek Fałdowski, War Studies University, Warsaw, Poland

 <https://orcid.org/0000-0002-1861-0523> m.faldowski@pracownik.akademia.mil.pl

przeciwpożarowe, zdrowie i higienę, kontrolę żebractwa i zbieranie włóczęgów, jak również kwestie dotyczące moralności oraz zaopatrzenia. Należy podkreślić, że państwo, w którym władza skupiona jest w ręku panującego, natomiast rozbudowany aparat administracyjny zmusza obywatela do przestrzegania narzuconych norm prawnych, formalnie w trosce o jego dobro, w efekcie prowadzi do przypisania mu tożsamości państwa policyjnego. W artykule, który stanowi część II, badaniami objęto kształtowanie się oraz rozwój instytucji policyjnych w zakresie przedmiotowym i podmiotowym, na przykładzie Francji i Anglii w okresie monarchii absolutnych.

SŁOWA KLUCZOWE: Policja, państwo policyjne, prawo policji, monarchia absolutna

ABSTRACT: In the machinery of the absolute state, man, understood as an individual, had no subjective character. Power ostensibly pursued actions towards its subjects, while failing to diagnose real social needs. The monarch ruled by the "will of God", therefore, depending on how he conceived the goals, tasks and priorities of the state in the area of his policy, so he implemented it through his subordinate officials. Legal norms were nothing other than the fulfilment of the will of the ruler in areas regulating the entire life of the individual in the state. The law provided for a series of duties (commands), but at the same time did not contain powers in the citizen-state relationship. In other words, the legislation did not bind the ruler to act for the benefit of the individual, including the administrative bodies which were in fact an instrument for ruling in the hands of the ruler. As a result, a formalised administrative apparatus was formed in which the administration, as a rule, did not countenance the interests of the citizen. Indeed, the absolute state did not know the institution of a public law person. Police law - *ius politiae* was understood very broadly - as all state activity aimed at satisfying the basic needs of subjects, while the decision on what was good for citizens was discretionary and belonged to the ruler or his administration, and this also applied to the interpretation of justice. Thus, the *ius politiae* covered a range of areas of social life in addition to the sense of public security, including urban planning, fire safety, health and hygiene, the control of begging and the collection of vagrants, as well as questions of morality and provisioning. It should be emphasised that a state in which power is concentrated in the hand of the ruler, while an elaborate administrative apparatus forces the citizen to comply with imposed legal norms, formally out of concern for his or her well-being, in effect leads to the attribution of the identity of a police state. This article, which constitutes Part II, examines the formation and development of police institutions in terms of subject and object, using the examples of France and England during the period of absolute monarchies.

KEYWORDS: Police, police state, police law, absolute monarchy

WPROWADZENIE

Rozwój pojęcia policji wywodzący się od słowa „*politeja*” ma długą historię. Pierwotnie używano tego wyrażenia w starożytnej Grecji dla określenia najodpowiedniejszej formy organizacji państwa. Natomiast w prawie rzymskim poprzez instytucję interdyktów pretorskich¹ można doszukać się działalności o charakterze policyjnym, ponieważ służyła ona ochronie bezpieczeństwa i porządku publicznego m.in. w zakresie korzystania ze szlaków komunikacyjnych.

Znaczenie omawianego terminu zmieniało się stopniowo na przestrzeni wieków – XV, XVI i XVII. Warto podkreślić, że w XVI wieku miało najszerszą wymowę, obejmującą całokształt działalności monarchy i jego administracji zmierzającą do zapewnienia szerokorozumianego bezpieczeństwa państwa. Natomiast począwszy od XVII wieku zakres przedmiotowy tego pojęcia stopniowo ulegał ograniczeniu, ponieważ wyłączono z niego kwestie odnoszące się do spraw zagranicznych, militarnych i skarbowych. Niemniej jednak „treścią policji” pozostały działania państwa skierowane na utrzymanie bezpieczeństwa wewnętrznego.

Ewolucja pojęcia „policja” była rezultatem przeobrażania się myśli politycznej oraz poglądów na zadania, cele i funkcje państwa. Pozostała również wynikiem toczącej się walki o prawa człowieka. Warto zaakcentować, że współczesne rozumienie tego terminu jest stosunkowo wąskie, ponieważ oznacza całokształt działalności administracji wewnętrznej, koncentrującej się na ochronie bezpieczeństwa i porządku publicznego. Jest to byt stosunkowo nieodległy, pomimo że aktywność państwa mieszcząca się w tym określeniu ma swoją bogatą historię. Oczywiście, nie jest to równoznaczne z tym, że starożytnym Grekom czy Rzymianom znane było pojęcie policji. Natomiast oznacza to, że państwo wówczas realizowało część funkcji odpowiadających obecnej działalności policyjnej².

Rozpatrując istotę nazwy „policja” należy wskazać, że decydujące znaczenie ma, nie sama forma jej aktywności, lecz treść i cel, ponieważ określają ją normy prawne. Dlatego też

¹ Interdykt (łac. *interdictum*) w starożytnym Rzymie oznaczał zakaz lub nakaz stosowany jako środek ochrony praw prywatnych. Wydawany był głównie przez pretora sprawującego jurysdykcję. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/interdykt;4008548.html> [dostęp: 31.12.2023]. Istota działalności pretora sprowadzała się do możliwości podejmowania natychmiastowych decyzji – interdyktów – charakteryzujących się szybkim i uproszczonym sposobem uchwalania, jako reakcji na zmieniające się potrzeby społeczne w zakresie prawnym. Zob. szerzej: R. Kamińska, *Udział pretora w zarządzaniu i ochronie dróg rzymskich*, [w] *Prawne aspekty podróży i turystyki - historia i współczesność. Prace poświęcone pamięci Profesora Janusza Sondla*, Kraków 2019, vol. 1, s. 221-230; B. Szolc-Nartowski, *Interdyktalna ochrona swobody żeglugi morskiej i zasobów morza w prawie rzymskim*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2019, nr 3, s. 55-69.

² W. Kawka, *Policja w ujęciu historycznym i współczesnym*, Wilno 1939, s. 22-24.

precyzyjne ustalenie jej zakresu znaczeniowego może nastąpić wyłączenie poprzez analizę norm prawnych odnoszących się do tej formacji, w określonych przedziałach czasowych³.

Uwzględniając zarysowaną powyżej sytuację problemową, sformułowano główny problem badawczy stanowiący deklarację niewiedzy zawartą w następującym pytaniu: W jaki sposób kształtowało się pojęcie, rozwój prawny, organizacyjny oraz instytucjonalny Policji w kontekście zapewnienia bezpieczeństwa państwa w okresie absolutyzmu we Francji i Anglii? W przeprowadzonych badaniach wykorzystano m.in metody badawcze: analizę systemową i instytucjonalną, analizy formalno-prawne oraz analizy prawno-porównawcze. Ponadto, zastosowano wykładnię systemową, językową i celową przepisu prawa. Pomocnymi metodami okazały się: egzegeza tekstu prawnego, dokumentów źródłowych i literatury przedmiotu, analiza semantyczna pojęć oraz wnioskowanie, uogólnianie, analogia, abstrakcja i klasyfikacja⁴.

POLICJA WE FRANCJI – OKRES ABSOLUTYZMU

Poprzez cykl edyktów królewskich (deklaracje, statuty, zarządzenia)⁵ ogłoszonych w okresie od 25 stycznia 1536 do 30 czerwca 1544⁶, król Franciszek I⁷ wprowadził uregulowania prawne, które *de facto* rozpoczynały proces związany z tworzeniem policji i w ten sposób zmierzały do zapewnienia bezpieczeństwa wewnętrznego we Francji. Należy również pamiętać, że wówczas kraj ten był okresowo zaangażowany w wojny z sąsiadami, głównie z Hiszpanią, w której panował król Karol V⁸. Co ciekawe, pomiędzy kampaniami wojennymi zdemilitaryzowani żołnierze⁹, niemalże codziennie dopuszczali się kradzieży, napadów rabunkowych, aktów agresji oraz innych aktów przemocy na okolicznej ludności. W celu przeciwdziałania szerzącej

³ Tamże, s. 44-45.

⁴ Por.: M. Fałdowski, *Policja – geneza i rozwój instytucjonalny. Część I*, „Wiedza Obronna” 2023, nr 3.

⁵ Tekst oryginalny: „Edits, Declarations, Statuts et Ordonnances faites, tant sur les procédures & jugemens contre les criminels...” – „Wydane edykty, deklaracje, statuty i zarządzenia, zarówno w sprawie procedur, jak i wyroków przeciwko przestępcom...” Zob. Ordonnance du roy portant attribution de Jurisdiction au Siège de la Connétable, privativement à tous autres juges, des fautes abus & malversations des prévosts & autres officiers des maréchaussées, Donnée à Ville-Momble au mois de juin 1544,

http://lecahiertoulousain.free.fr/Textes/ordonnance_1544.html [dostęp: 31.12.2023].

⁶ Zob. tamże: Rozporządzenia króla Franciszka dotyczące faktów wymiaru sprawiedliwości i skrótów procesów, opublikowane w roku MDXXXIX, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k8708264d/f5.item>, [dostęp: 31.12.2023].

⁷ Po śmierci Ludwika XII jako najbliższy krewny w linii męskiej został królem Francji. Panował od 1515 do 1547 roku. Urodził się 12 września 1494 roku w Cognac, zmarł 31 marca 1547 roku w Rambouillet. Pierwszy z pięciu monarchów z gałęzi Angoulême rodu Valois – młodszej linii Walezjuszków, tzw. gałęzi orleańskiej. *Franciszek I król Francji*, <https://www.britannica.com/biography/Francis-I-king-of-France>, [dostęp: 01.12.2023].

⁸ *Maréchaussée* można przetłumaczyć również jako policja.

⁹ W omawianym akcie prawnym zapisano: „par plusieurs gens de guerre”, co oznacza „kilku ludzi wojny”.

się przestępczości niezwykle dokuczliwej społecznie, Franciszek I przydzielił swoim marszałkom – dowódcom wojskowym – funkcjonariuszy, w tym zrekrutowanych oficerów, urzędników, łuczników oraz inne osoby pomocne w schwytaniu przestępców. Pełnili oni funkcję asystentów władz wojskowych odpowiedzialnych za przeciwdziałanie czynom zabronionym oraz ściganie i karanie za naruszenia prawa przez żołnierzy lub byłych żołnierzy. Osoby realizujące wymienione zadania nazwano *prévosts*¹⁰.

Prévosts stał na czele oddziału – *maréchaussées*, którego zadaniem było zapewnienie dyscypliny, z prawem jurysdykcyjnym włącznie. Terytorium królestwa podzielono na okręgi prewotalne, w których władzę powierzano prewotom. *Maréchaussées* – czyli wojskowe siły policyjne pierwotnie nie stanowiły jednolitej organizacji, co było konsekwencją struktury hierarchicznej – czyli podległości różnym marszałkom. Wykształciła się jednak wspólna nazwa *maréchaussées*. Efektywność ówczesnej *maréchaussées* związanej z zapewnieniem bezpieczeństwa na terenach wiejskich, można ocenić jako wysoką. Od ich działań i wydanych decyzji nie przewidywano odwołania¹¹. Niestety *maréchaussées* podobną skutecznością nie mogła wykazać się w większych skupiskach ludzkich, dlatego też postanowiono wprowadzić inne bardziej efektywne mechanizmy dedykowane bezpieczeństwu społeczności miejskich. Działania takie rozpoczął król Francji Ludwik XIV¹² dążąc do zapewnienia bezpieczeństwa w Paryżu. W marcu 1667 roku powierzył sędziemu Gabrielowi-Nicolasowi de la Reynie¹³ urząd

¹⁰ *Prévôts* pochodzi od łacińskiego słowa *prepositus*. Termin ma kilka znaczeń. 1. Urzędnik królewski odpowiedzialny za sądenie personelu wojskowego, szef Châtelet; 2. Urzędnik sprawujący jurysdykcję nad dworem królewskim odpowiedzialny za policję wewnętrzną dworu królewskiego oraz nadzór nad domami hazardowymi i prostytutką; 3. Więzień pełniący funkcję nadzorcy; 4. Oficer dowodzący *maréchaussée*, posiadający uprawnienia sądowe i policyjne. Pierwotnie *prévôts* zostali przydzieleni do marszałka mającego powierzoną władzę policyjną. Do ich obowiązków należało osądzanie przestępstw popełnionych przez żołnierzy. W XIV i XV wieku uzyskali uprawnienia do sądenia części przestępstw i wykroczeń także popełnianych przez ludność cywilną. Po Wielkiej Rewolucji Francuskiej z 1789 roku zostali zastąpieni przez nowo utworzoną służbę - Żandarmerię Narodową, <https://dictionnaire.lerobert.com/definition/prevot> [dostęp: 03.01.2024].

¹¹ Prewoci posiadali szeroki zakres kompetencji. Terytorium królestwa podzielono na okręgi prewotalne, w których władzę powierzano prewotom. G. Górski, *Historia administracji*, Toruń 2011, s. 79; *Policja francuska w okresie monarchii*, <https://www.britannica.com/topic/police/The-decline-of-constabulary-police> [dostęp: 01.12.2023].

¹² Panował od 1643 do 1715 roku. Urodził się 5 września 1638 roku w Saint-Germain, zmarł 1 września 1715 roku w Wersalu. Zob. szerzej: P. Grobelna, *Monarchia absolutna Ludwika XIV. Nowe ścieżki badawcze*, „Studia Europaea Gnesnensia” 2014, nr 10, s. 53-53, https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Studia_Europaea_Gnesnensia/Studia_Europaea_Gnesnensia-r2014-t10/Studia_Europaea_Gnesnensia-r2014-t10-s53-74/Studia_Europaea_Gnesnensia-r2014-t10-s53-74.pdf [dostęp: 01.12.2023].

¹³ Żył w latach 1625-1709. *Gabriel Nicolas de La Reynie*, <https://www.britishmuseum.org/collection/term/BIOG148378>, [dostęp: 01.12.2023]; *Gabriel-Nicolas de la Reynie, generał broni paryskiej policji*,

porucznika policji, następnie zmieniony na generała-porucznika policji¹⁴. Utworzenie nowego urzędu było podyktowane przede wszystkim względami związanymi z podniesieniem efektywności w aspekcie przeciwdziałania istniejącym zagrożeniom. Chodziło też o powołanie podległego bezpośrednio królowi organu administracyjnego, o pewnej autonomii, zapewniającego sprawne funkcjonowanie miasta. Ponadto jednoosobowe zwierzchnictwo nad wszystkimi urzędami, dotychczas rozproszonymi, miało stanowić gwarancję zapewniającą mieszkańcom miasta prawidłowe funkcjonowanie i egzystencję¹⁵. Należy wziąć pod uwagę, że ludność Paryża w latach 1620-1660 podwoiła się osiągając około pół miliona mieszkańców, co jednocześnie wiązało się z obniżeniem bezpieczeństwa. Nocą po mieście krążyli „złodziejaszki, rozpustnicy, zabijaki, lubieżnicy, stręczyciele, zawodowi żebracy i żebrzący inwalidzi wojenni” oraz „wesołe panienki” uprawiające prostytutkę¹⁶. Utworzenie urzędu generała-porucznika policji stanowiło przełomowy moment w procesie rozróżnienia terminologii między „policją” a „sprawiedliwością”, do tej pory w dużej mierze mylonymi¹⁷, a nawet utożsamianymi. Pomimo, że decyzja monarchy uwarunkowana została aspektami praktycznymi, zmieniła dotychczasowy sposób organizacji i funkcjonowania urzędów, to nie przewartościowała charakteru policji jako instytucji¹⁸. W ten sposób zapoczątkowano instytucjonalną działalność obecnej paryskiej prefektury Policji, która funkcjonuje już ponad 350 lat.

Nicolas de la Reynie był zatem pierwszym szefem Policji w Paryżu, współcześnie można byłoby go określić jako – prefekt (komendant) policji. Realizował on zadania jako zwierzchnik odpowiedzialny za bezpieczeństwo w Paryżu przez okres 30 lat, tj. od marca 1667 do stycznia 1697 roku. Co ważne, etapowo poszerzał zakres przedmiotowy i terytorialny swojego działania. W tamtym czasie, rola policji przede wszystkim koncentrowała się na czuwaniu nad bezpieczeństwem mieszkańców Paryża oraz na ochronie miasta od zagrożeń mogących wywołać zagrożenie bezpieczeństwa publicznego. Edykt królewski przyznawał generałowi-porucznikowi policji kompetencje w zakresie walki z przestępczością, pożarami, powodzią,

<https://partylike1660.com/reynie-lieutenant-general/>, [dostęp: 07.01.2024].

¹⁴ *Création de la charge de lieutenant de police de Paris*, https://francearchives.gouv.fr/pages_histoire/26287398_ [dostęp: 01.12.2023]. W przypadku większości urzędów rządowych, stanowisko porucznika policji trzeba było kupić od francuskiego skarbu. System ten niewątpliwie sprzyjał nadużyciom.

¹⁵ Na temat pojęcia i klasyfikacji bezpieczeństwa zob. szerzej: M. Fałdowski, *Współczesny wymiar bezpieczeństwa*, „Zeszyty Naukowe SGSP” 2018, nr 2.

¹⁶ F. Bluche, *Życie codzienne we Francji w czasach Ludwika XIV*, przeł. W. Bieńkowska, Warszawa 1990, s. 65.

¹⁷ *Création de la chargé ...*, dz. cyt., [dostęp: 01.12.2023].

¹⁸ W. Kawka, *Policja ...*, dz. cyt., s. 21.

nadzorem gospodarczym oraz szereg innych. Dlatego też policję identyfikowano jako instytucję odpowiedzialną za wiele sfer życia społecznego związanych z szeroko rozumianym bezpieczeństwem, począwszy od kwestii dotyczących moralności, sanitarno-epidemiologicznych, powodziowych, a na przeciwpożarowych kończąc.

Nicolas de la Reynie nie został przez Ludwika XIV obdarzony władzą bezgraniczną. Jednak poprzez komasację w zasadzie wszystkich instytucji, zorganizował scentralizowany aparat administracyjny¹⁹. Co doprowadziło, że w Paryżu zatrudnionych było łącznie około 20 inspektorów, współpracujących z 48 komisarzami o uprawnieniach sędowniczych, których przydzielano do każdej z 17 dzielnic. W ten sposób dotychczasowi „komisarze śledczy” z Châtelet zostali komisarzami policji. Na zamku Châtelet znajdowała się główna siedziba administracji Paryża, gdzie oprócz paryskiego rewolta znajdował się również sąd królewski oraz więzienie. Nicolas de la Reynie wprowadził również, mający odzwierciedlenie we współczesności mechanizm polegający na tym, że komisarze zostali zobligowani do codziennego raportowania o swojej działalności generałowi-porucznikowi policji, ten analizował uzyskiwane dane, a następnie porównywał z wiedzą pochodzącą z innych źródeł²⁰. Sprawy o tzw. największym ciężarze gatunkowym, wywołujące szerokie zainteresowanie publiczne prowadził lub nadzorował osobiście jak np. wielką aferę trucicielską na dworze Ludwika XIV, efektem której było m.in. 36 wyroków śmierci²¹.

Kluczowymi urzędnikami paryskiej policji byli inspektorzy. Co interesujące, ich status był znacznie niższy niż komisarzy, ale to właśnie na inspektorach spoczywała faktyczna odpowiedzialność za obszary związane z bezpiecznym funkcjonowaniem Paryża. Do ich priorytetów należało bezpieczeństwo publiczne, co w znacznej mierze uzależnione było od takiej zmiennej jak rzeczywiste zaangażowanie funkcjonariuszy w pracę na rzecz bezpieczeństwa Paryża.

¹⁹ Funkcja namiestnika policji stopniowo nabierała znaczenia. Przez cały okres pełnienia funkcji był skonfliktowany z władzami konkurencyjnymi, m.in. urzędem miasta, biurem finansów oraz w zakresie władzy opiekuńczej również z parlamentem. Do roku 1789 policji nie podlegały tereny zależne od arcybiskupa, od kapituły Notre-Dame, od opactw Sainte-Genevieve, Saint-Marcel, Saint-Germain-des-Pres, Montmartu oraz Sain-Martin-des-Champs, Saint-Jean-de-Latran i plebani Temple. F. Bluche, *Życie codzienne ...*, dz. cyt., s. 66-67.

²⁰ G. L. Kelling, W. F. Walsh, J. P. Brodeur, *Upadek policji*, <https://www.britannica.com/topic/police/The-decline-of-constabulary-police> [dostęp: 01.12.2023].

²¹ Zob. szerzej: N. Cawthorne, *Wiedzmy i czarownice*, tłumacz. J. Tyczyńska, Warszawa 2023; Śledztwem powierzonym przez króla kierował Nicolas de La Reynie. Specjalny utworzony w 1679 roku trybunał odbył 210 posiedzeń w Arsenale w Paryżu, wydał 319 nakazów aresztowania i skazał 104 osoby. *Sprawa trucizn* <https://www.britannica.com/event/Affair-of-the-Poisons>, [dostęp: 06.01.2024].

Z zapisów generała-porucznika policji Jean-Charles-Pierre Lenoir²², któremu król Ludwik XVI zlecił napisanie relacji nt. kierowanego urzędu wiemy, że trzej inspektorzy dokonywali większej liczby aresztowań niż łącznie pozostali policjanci. Skuteczność zastosowanej przez nich metody polegała na wspólnych z informatorami nocnych patrolach ulic miasta i bezpośrednim zatrzymywaniu przestępców. Wykorzystywano do tego m.in. prostytutki, które zobowiązano do przekazywania inspektorom informacji o interesujących ich zdarzeniach i osobach. W rezultacie wykorzystanie rozbudowanej sieci informatorów w działalności służbowej stanowiło cechę charakterystyczną skutecznych działań francuskiej policji²³.

Generał-porucznik policji w Paryżu, nazywany też namiestnikiem policji, dysponował w rzeczywistości szerokim wachlarzem uprawnień. Na przykład w przypadku zaistnienia „sytuacji kryzysowej” mógł wezwać w celu realizacji zadań gwardię francuską oraz gwardię szwajcarską. Wyposażony w niemalże nieograniczone uprawnienia, kierował ponadto Biurem Listów Pieczęci²⁴ oraz więzieniami. Stąd też on lub upoważnione przez niego osoby mogły ingerować nawet w funkcjonowanie Bastylji, gdzie od 1717 roku przechowywano archiwum administracji policyjnej.

²² Urodzony 10 grudnia 1732 roku w Paryżu, zmarł 17 listopada 1807 w Crosne. W. Milliot, *Pisanie chaosu: wspomnienia Jean-Charlesa-Pierre'a Lenoira (1732–1807), czyli zaginiony świat byłego generała porucznika policji*, „Annales historiques de la Révolution française” 2013, nr 3, <https://www.cairn.info/revue-Annales-historiques-de-la-revolution-francaise-2013-3-page-35.htm> [dostęp: 06.01.2024].

²³ Na temat działalności wywiadowczej m.in. we Francji i Anglii zob. szerzej: Kamiński M. A., *Ewolucja wywiadu jako instytucji państwa*, Warszawa 2022; G. L. Kelling, W. F. Walsh, J. P. Brodeur, *Upadek ...*, dz. cyt., [dostęp: 01.12.2023].

²⁴ Por.: W jęz. francuskim *Lettre de cachet* – list pieczęci/znaku/sygnetu podpisany przez króla i kontrasygnowany przez sekretarza stanu. Używany głównie do zezwolenia na czyjeś uwięzienie. Istotny instrument administracji policyjnej wysyłany w interesie społeczeństwa, np. w celu utrzymania porządku publicznego. Organ władzy publicznej w Paryżu jakim był generał-porucznik policji, uzyskiwał od króla postanowienie o tymczasowym aresztowaniu osoby przed rozprawą. Ponadto monarcha kierując się prawidłowym funkcjonowaniem instytucji, mógł za pomocą listu pieczęci zwołać np. Stany Generalne, nakazać omówienie określonej sprawy lub wykluczyć z posiedzeń osobę lub osoby uznane za niepożądane. Skondensowana treść listu pieczęci nakazywała odbiorcy bezwzględne zastosowanie się do zawartych w nim instrukcji, bez żadnego uzasadnienia. List pieczęci doręczano wyłącznie w ściśle określonej procedurze i po przeprowadzeniu dochodzenia w sprawie. W efekcie *lettre de cachet* stanowiło podstawę do uwięzienia osoby np. Bastylji, przy czym czas jego trwania nie zawsze był określony. Przy braku jakichkolwiek środków umożliwiających zaskarżenie mogło wywoływać poczucie niesprawiedliwości i wrogości wobec monarchy bowiem prawo związane z *lettre de cachet* zastrzeżone było wyłącznie dla króla, niezależnie od orzeczeń sądów, podobnie jak prawo do ułaskawienia, dla osób skazanych. Podczas rewolucji francuskiej w marcu 1790 r. zniesiono list pieczęci. *Lettre de cachet*, <https://www-britannica-com.translate.goog/topic/lettre-de-cachet>, [dostęp: 5.12.2023].

Z pewnością na uwagę zasługuje rozwinięta sieć osobowych źródeł informacji, która według danych szacunkowych liczyła 3000 współpracowników, zaangażowanych w przekazywanie informacji o przestępczości lub też innych zagrożeniach dla bezpieczeństwa. Generał-porucznik policji stojąc na czele administracji w Paryżu, jak dotychczas nie mającej odpowiednika w monarchii, *de facto* posiadał rangę zbliżoną do ministra. Ponadto cieszył się zaufaniem przejawiającym się m.in. w bezpośrednim dostępie do króla²⁵.

Do 1750 roku komisarze policji dowodzili ponad 1000 funkcjonariuszy, z których część przemieszczała się podczas patrolu konno, co miało oddziaływać prewencyjnie na mieszkańców. W okresie poprzedzającym wybuch Wielkiej Rewolucji Francuskiej liczba policjantów wzrosła do ponad 3000. W 1788 roku w Paryżu na 193 mieszkańców przypadał jeden funkcjonariusz²⁶.

W XVIII wieku, namiestnik policji stał się stałym współpracownikiem monarchy informującym o bieżącej sytuacji związanej z szerokokorozumianym bezpieczeństwem wewnętrznym. Administracja policyjna nieustannie rozwijała się i specjalizowała w określonych dziedzinach życia społecznego. Tuż przed wybuchem Wielkiej Rewolucji Francuskiej funkcjonowało dziewięć różnych urzędów podlegających generałowi-porucznikowi. W rezultacie skuteczność policji w Paryżu wpłynęła na ograniczenie przestępczości, dlatego też dosyć szybko została zorganizowana we wszystkich głównych miastach Francji²⁷.

Warto w tym miejscu wspomnieć o znaczeniu terminu „policja” we Francji na przełomie XVII i XVIII wieku. Otóż Nicolas de la Mare²⁸ autor dwutomowego dzieła *Traité de la police (Traktat o policji)* spisanego w latach 1705-1710, a następnie wydanego w latach 1719-1722 omówił oraz przedstawił analizę obszarów, które według niego powinny być poddane nadzorowi policyjnemu. Poglądy Nicolasa de la Mare – komisarza paryskiej policji, były typowe dla okresu absolutyzmu. Uważał, że policja ma uszczęśliwiać poddanych, zaś dobro jednostki musi być podporządkowane interesowi państwa. Według tego autora płaszczyzny działania policji winny

²⁵ J. Lebruna, *Z podcastu: Migawka historii*, <https://www.radiofrance.fr/franceinter/podcasts/le-vif-de-l-histoire/avant-le-prefet-de-police-le-lieutenant-general-de-police-6930680>, [dostęp: 5.12.2023].

²⁶ Cyt. za: G. L. Kelling, W. F. Walsh, J. P. Brodeur, *Upadek ...*, dz. cyt., [dostęp: 01.12.2023].

²⁷ *Bastylia: główna siedziba policji*, <https://gallica.bnf.fr/html/und/manuscrits/la-bastille-la-lieutenance-generale-de-police?mode=desktop>, [dostęp: 16.12.2023].

²⁸ N. Delamare, *Traktat o policji*, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k1098988/f6.item>, [dostęp: 16.12.2023]; N. Dyonet, *Czy porządek publiczny jest przedmiotem policji w traktacie z Delamare?* https://books-openedition-org.translate.goog/pur/122121?_x_tr_sl=fr&_x_tr_tl=pl&_x_tr_hl=pl&_x_tr_pto=sc, [dostęp: 30.12.2023].

obejmować oprócz zapewnienia bezpieczeństwa publicznego, także kwestie sanitarno-epidemiologiczne, ochronę przeciwpożarową, zapobieganie i walkę z klęskami żywiołowymi, walkę z tzw. zbytkiem w tym nadzór nad gramami hazardowymi, nadzór budowlany oraz opiekę medyczną. Publikacja miała charakter praktyczny, stanowiła bowiem rodzaj podręcznika dla funkcjonariuszy, wyznaczającego kryteria, dzięki którym policja mogłaby realizować zadania sprawnie i skutecznie. Według Nicolasa de la Mare'a termin „policja” należało postrzegać jako rząd, bez względu na to, czy był to rząd całego stanu, czy też konkretna instytucja w państwie odpowiedzialna za porządek publiczny. Wskazał on również, na uprawnienia sędziego-komisarza policji w zakresie jego kompetencji, zwłaszcza w obszarze ustanawiania przepisów niezbędnych do wspierania porządku publicznego na terenach miejskich²⁹.

POLICJA W ANGLII – OKRES ABSOLUTYZMU

W Anglii proces przechodzenia od państwa średniowiecznego do współczesnego zarówno w odniesieniu do miast jak i wsi osiągnął punkt kulminacyjny za panowania królowej Elżbiety I³⁰. Był to okres radykalnych przemian społecznych, które objęły w zasadzie wszystkie klasy społeczne. Coraz częściej tzw. „awans” uzależniony był nie tyle od urodzenia, lecz wiązał się z wyborem ze względu na posiadanie takich cech jak: zręczność, zasługi czy zdolności. Stopniowo wypierano starszą arystokrację na dworze królewskim. Pod koniec panowania monarchini Londyn był jednym z największych miast w Europie, przeludnionym o bardzo złych warunkach sanitarnych. Dlatego też arystokracja i szlachta, która nie musiała pełnić służby u władcy, zazwyczaj mieszkała na wsi. W wyniku postępującego przeludnienia powstawały dzielnice biedoty³¹. Istniejąca wówczas sieć wąskich uliczek, źle wybrukowanych, zaciemnionych m.in. poprzez występy domów oraz panujący obyczaj pozostawiania wszystkich resztek i śmieci w rynsztoku bądź przed domem czynił miasto niebezpiecznym. Pomimo, że władze miejskie nakazywały mieszkańcom palenie śmieci, to jednak nie uchroniło to miasta przed licznymi nawrotami zarazy. W celu podniesienia bezpieczeństwa wraz z zapadnięciem zmroku, każdy właściciel domu w mieście miał obowiązek wywieszania przed nim latarni oświetlającej drogę.

²⁹ G. L. Kelling, W. F. Walsh, J. P. Brodeur, *Upadek ...*, dz. cyt., [dostęp: 01.12.2023]; *Nauka policji we Francji*, http://policja.eprace.edu.pl/631,Nauka_policji_we_Francji.html, [dostęp: 01.12.2023].

³⁰ C. Byrne, *Życie codzienne w Anglii elżbietańskiej*, przeł. A. Staniewska, Warszawa 1971, s. 31, 132.

³¹ Pomimo, że królowa Elżbieta próbowała narzucić zasadę, iż jeden dom to jedna rodzina to jednak nie udało się powstrzymać procesu skutkującego tym, iż najbiedniejsze warstwy społeczności mieszały we wspólnych mieszkaniach. Tamże, s. 84-85.

Miało to również umożliwiać m.in. wcześniejsze spostrzeżenie czyhającego przestępcy, który pod osłoną nocy planował dokonanie zabójstwa na tle majątkowym, napadu rabunkowego lub kradzieży sakiewki³².

Dlatego też za panowania królowej Elżbiety I, jak również jej następcy przedmieścia Londynu posiadały negatywną reputację. Powszechnie uważano je za najbardziej niebezpieczne dzielnice miasta, głównie z powodu liczby domów publicznych. Takie miejsca jak Paris Garden słynące z urządzanych walk zwierząt były postrzegane jako te, gdzie bardzo często dochodziło do bójek, pobić i innych aktów agresji. Natomiast przedmieście Southwark, a także Alsatia uważano za dające schronienie wielu przestępcom, zwłaszcza zabójcom. Z relacji Fleetwooda – naczelnego sędziego londyńskiego City wynika, że około 1581 roku głównymi miejscami pobytu elementu przestępczego były okolice Savoyu oraz cegielnie w pobliżu Islington, zaś w 1594 roku dzielnica Newington oraz inne przedmieścia na południe od City. Przestępców osadzano w zamku Tower mieszczącym w sobie więzienie królewskie dla osób szlachecko urodzonych, mennicę i skarbiec. Natomiast znajdujące się po zachodniej stronie Newgate i Ludgate - bramy z wieżami służyły do osadzania pospolitych przestępców³³.

Podróżowanie po Anglii również należało do przedsięwzięć trudnych i niebezpiecznych. Statut z 1555 roku (The Highways Act 1555), który możemy uznać za pierwszą ustawą o drogach publicznych, nakładał ciężar właściwego utrzymania ich stanu technicznego na poszczególne parafie³⁴. Z treści wskazanego aktu prawnego wynika, że funkcjonariusze i strażnicy kościelni w parafiach corocznie w tygodniu poprzedzającym Wielkanoc zwoływali mieszkańców, a następnie wybierali spośród siebie na okres jednego roku dwie osoby na tzw. nadzorców (Surveyors and Contractors). Nadzorcy byli odpowiedzialni za całość prac związanych z właściwym utrzymaniem dróg parafialnych prowadzących do dowolnego miasta targowego. Następnie w pierwszą niedzielę po Wielkanocy wyznaczano cztery dni pracy, podczas których wszyscy musieli prowadzić roboty konserwacyjne dróg lub mostów, w nieprzekraczalnym terminie, przed św. Janem – czyli 24 czerwca. Odmowa przyjęcia urzędu nadzorca była zagrożona karą grzywny w wysokości dwudziestu szylingów³⁵.

³² W celu podniesienia własnego bezpieczeństwa wynajmowano chłopców wyposażonych w pochodnie, które oświetlały drogę. Tamże, s. 86-87.

³³ Tamże, s. 80-89.

³⁴ Związane to było z dostarczeniem funduszy, niezbędnych materiałów i narzędzi oraz siły roboczej *de facto* przez każdego mieszkańca parafii.

³⁵ *Anno secundo & tertio Philippi & Mari. The Statute for the mending of Highways. (2 & 3 Ph. & M.) C A P. VIII,*

Niewątpliwie do istotnych niebezpieczeństw związanych z podróżowaniem należały zorganizowane grupy rozbójników, którzy na swoje ofiary często napadali w lasach. Idąc tropem historii, już w prawie rzymskim występowało pojęcie „rapina”, które oznaczało rabunek. Była to kwalifikowana postać kradzieży, ponieważ sposób działania sprawcy charakteryzował się użyciem szeroko pojętej przemocy³⁶. Rodzajem tego furtum³⁷ była kradzież gwałtowna, gdzie sprawcy działali siłami uzbrojonej bandy³⁸.

W Anglii osoba napadnięta zazwyczaj uchodziła z życiem, ale dochodziło również do zabójstw. Ponieważ kara za napad rabunkowy była identyczna jak za zabójstwo – czyli kara śmierci, dlatego też w przypadku oporu ze strony napadniętego i jego ucieczce, zwiększało się ryzyko dla sprawców związane z poniesieniem odpowiedzialności karnej. Także zajazdy usytuowane przy szlakach komunikacyjnych nie należały do miejsc w pełni bezpiecznych, ponieważ stajenni i bufetowi często działali w porozumieniu z grupami rozbójniczymi³⁹.

W ówczesnej Anglii zagrożenie dla bezpieczeństwa stanowiły również osoby „trudniące się włóczęgostwem”⁴⁰. Była to zorganizowana profesja posługująca się specyficznym żargonem oraz własnymi odrębnymi szczeblami w hierarchii. Włóczęgostwo w omawianych czasach przyjęło znaczne rozmiary, zmuszając w ten sposób rząd do uregulowania i tej kwestii. W Statucie z 1530 roku stwierdzono w preambule, iż wzrost liczby żebraków i włóczęgów pociąga za sobą wzrost liczby różnych rodzajów przestępstw⁴¹. Z tego aktu prawnego wynika, że jeśli taka osoba nie uda się do miejsca urodzenia, powinna zostać schwytana i poddawana karze

<https://vlex.co.uk/vid/highways-act-1555-808254089>, [dostęp: 05.01.2024].

³⁶ W. Osuchowski, *Rzymskie prawo prywatne. Zarys wykładu*. Warszawa 1981, s. 395.

³⁷ Zabór w celu przywłaszczenia rzeczy będącą cudzą własnością. Zob. szerzej: Z. Kolańczyk, *Prawo rzymskie*, Warszawa 2007, s. 427.

³⁸ Tamże, s. 430

³⁹ C. Byrne, *Życie codzienne ...*, dz. cyt., s. 115-116.

⁴⁰ Za włóczęgów, zgodnie z aktem z 1572 roku w *sprawie karania włóczęgów i wspomagania ubogich*, uznawano wszystkich tych, którzy wędrowali po kraju, nie mając na to odpowiednich dokumentów wystawionych przez odpowiednie władze. Za włóczęgów uznawano ludzi zdrowych na ciele i zdolnych do pracy, nie posiadających ziemi, nie mających stałego zatrudnienia i nie mogących wykazać się źródłami utrzymania. Katalog włóczęgów zawierał m.in.: aktorów, śpiewaków i recytatorów, żonglerów, wędrownych handlarzy, rzemieślników wyrabiających kotły i rondle i więźniów żebrzących na pokrycie kosztów drogi powrotnej do swych rodzin, jeśli nie posiadali odpowiedniej licencji wydanej przez dwóch sędziów pokoju. Jako włóczęgów traktowano fałszerzy paszportów i licencji oraz tych, którzy świadomie posługiwali się takimi dokumentami. Także żebrzący studenci Oksfordu i Cambridge, jeśli nie mieli zezwolenia władz uniwersyteckich. Ustawa o włóczęgach z 1572 roku, <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/transformingsociety/livinglearning/coll-9-health1/health-06/>, [dostęp: 6.01.2024]; B. Geremek, *Świat opery żebraczej. Obraz włóczęgów i nędzarzy w literaturach europejskich XV-XVII wieku*, Warszawa 1989, s. 122-123.

⁴¹ Statutes made at Westminster, Anno 22 Hen. VIII. and Anno Dom. 1530, <https://archive.org/details/statutesatlarge56britgoog/page/196/mode/2up?view=theater>, [dostęp: 6.01.2024]; B. Geremek, *Świat opery ...*, dz. cyt., s. 122.

chłosty na nagie ciało. Statut z 1494 roku nakazywał chwytać włóczęgów, wsadzać ich w dyby, trzy dni i nocę trzymać o chlebie i wodzie, a następnie wypędzać⁴². Natomiast w statucie z 1547 roku zawarto zapis: „próżniactwo i włóczęgostwo jest matką złodziejstwa, rozboju i wszelkich występków”⁴³. Wśród wędrownych żebraków obojga płci znajdowali się starzy żołnierze, drobni gospodarze wiejscy, odprawiona służba domowa, bezrobotni robotnicy rolni. Stosując prawo dotyczące włóczęgów kierowano się zasadą, że włóczędzy powinni być represjonowani, natomiast ubogim i chorym należy pomagać. Tą klasyczną doktrynę angielskiego *Poor Law*, na przełomie XVI i XVII wieku zmaterializowano w aktach z 1597 i 1601 roku określających stosunek państwa do ubogich⁴⁴.

Życie ludności w omawianym okresie zorganizowano zgodnie z zasadami zarządzania tudorowskiego systemu samorządu miejscowego. W wyniku działań administracyjnych i prawnych podjętych już przez Henryka VIII⁴⁵ w latach 1536–1541, doprowadzono do rozwiązania klasztorów katolickich, co pociągnęło za sobą daleko idące procesy społeczne. To co pierwotnie stanowiło jednostkę organizacji kościelnej przekształcono w jednostkę wchodzącą w skład systemu prawodawstwa państwowego. Zarządcy kościoła oraz strażnicy parafialni zostali zatwierdzeni na urzędach. Utworzono ponadto nowy urząd – inspektora, do obowiązków którego należało sprawowanie pieczy nad drogami, oraz nadzorca o kompetencjach związanych z przydzielaniem zasiłków dla ubogich. Wymienieni funkcjonariusze wypełniali swoje zadania otrzymując roczne wynagrodzenie. Ogólny nadzór nad urzędnikami należał do sędziów pokoju wybieranych przez członków parafii na jednorazową roczną służbę, przy czym, w tym przypadku nie przysługiwało wynagrodzenie⁴⁶.

Sędziowie pokoju należeli do elity społecznej ówczesnej Anglii, dysponującej rozległą władzą sądową i administracyjną, dlatego też zajmowali pierwszoplanowe miejsce w hierarchii urzędników zarządzających na poziomie lokalnym. Urząd ten utworzony został już za czasów Edwarda III⁴⁷, wraz z upływem czasu stał się skutecznym narzędziem zcentralizowanej polityki

⁴² Vagabonds and Beggars Act 1494, <https://intriguing-history.com/vagabonds-beggars-act/>, [dostęp: 6.01.2024]; Statuty uchwalone za panowania Henryka VII, <https://archive.org/details/statutesatlarge56britgoog/page/54/mode/2up>, [dostęp: 6.01.2024].

⁴³ B. Geremek, *Świat opary ...*, dz. cyt., s. 122.

⁴⁴ Tamże, s. 122; C. Byrne, *Życie codzienne ...*, dz. cyt., s. 117-123.

⁴⁵ Urodził się 8 czerwca 1491 roku w Greenwich, zmarł 28 stycznia 1547 w Londynie. Zob. szerzej: A.F. Pollard, *Henryk VIII*, przeł. I. Szymańska, Warszawa 1979.

⁴⁶ Tamże, s. 146-147.

⁴⁷ *Justices of the Peace Act 1361*, <https://www.legislation.gov.uk/cy/aep/Edw3/34/1/section/I>, [dostęp: 20.11.2023].

monarchy. Władca dla każdego hrabstwa mianował sędziego przyznając mu znaczną władzę i niezależność, co niewątpliwie pozytywnie wpływało na sprawność i efektywność organizacyjną oraz administracyjną. Niezależnie od powyższego sędzia podlegał ścisłej kontroli władzy centralnej, w celu neutralizacji potencjalnych zagrożeń z ich strony dla absolutyzmu królewskiego. W rezultacie zakres ich władzy poszerzał się obejmując praktycznie wszystkie sfery związane z funkcjonowaniem jednostki w państwie⁴⁸.

Wachlarz uprawnień i odpowiedzialności sędziów pokoju należy uznać za dosyć rozległy. Odpowiadali bowiem, za budowę i utrzymanie w należytym stanie technicznym szlaków komunikacyjnych, w tym mostów. W ramach ich kompetencji mieściło się również podejmowanie decyzji, w którym mieście hrabstwa zostanie wybudowane więzienie. Ponadto udzielali koncesji na prowadzenie zajazdów oraz sprawowali kontrolę nad nimi. Orzekali w kwestiach wymierzania kary chłosty za włóczęgostwo. Regulowali zakres pracy, płacy oraz handlu oraz sprawowali nadzór nad stosowaniem prawa w stosunku do ubogich. Sędziowie pokoju podejmowali decyzje w kwestiach związanych z kuratelą. Mianowani przez nich kuratorzy mieli obowiązki związane z zatrudnieniem osób biednych oraz ich dzieci, a także te odnoszące się do nakładania na mieszkańców parafii podatków dedykowanych na pomoc ubogim. Zwierzchnictwo nad kuratorami przez sędziego przejawiało się m.in. w tym, że w aspekcie realizacji zadań zobowiązano ich do przedkładania stosownych sprawozdań z realizacji obowiązków⁴⁹.

Kolejnymi urzędnikami byli zarządcy kościelni – prawni strażnicy dóbr należących do kościoła i parafii. Ich wybór oraz liczba różniły się w zależności od obowiązującego zwyczaju. Nadzorowali rachunkowość prowadzoną przez pisarza parafialnego. Z realizacji zadań składali biskupowi parafialnemu sprawozdanie o stanie kościoła, jego wyposażenia oraz, co wydaje się istotne w kontekście omawianej problematyki, o moralnych i religijnych odstępstwach członków parafii⁵⁰.

Istotną funkcję policyjną pełnił dowódca straży wiejskiej, odpowiedzialny za przestrzeganie prawa przez mieszkańców oraz za całokształt spraw związanych z utrzymaniem bezpieczeństwa i porządku w granicach swego obszaru. W przypadku zaistnienia czynu zakazanego prawem,

⁴⁸ C. Byrne, *Życie codzienne ...*, dz. cyt., s. 147-148.

⁴⁹ Tamże, s. 148.

⁵⁰ Zob. szerzej: tamże, s. 148-149. Kwestie dotyczące postrzegania zasad etyki zawodowej przez współczesnych polskich policjantów zob. M. Fałdowski, *Etyka zawodowa policjanta we współczesnej kulturze służby państwa demokratycznego*, Szczytno 2018.

„do obowiązków naczelnika straży należało wszcząć pogoń za zbiegiem i zmobilizować wszystkich mieszkańców do wzięcia udziału w pościgu. Kary, które nakładał sędzia, były wymierzone przez naczelnika straży. Jego zadaniem było pławienie sekutnicy wiejskiej w najbliższym strumieniu lub stawie, wsadzanie złodziei i awanturników w dyby oraz wymierzanie chłosty łotrzykom i włóczęgom obojga płci, których przeganiano różgami przez ulice albo chłostano przy słupie przeznaczonym do tego celu. Naczelnik straży musiał czuwać nad obyczajami i moralnością mieszkańców wsi, doglądać, aby nie spożywano mięsa w dni postne i aby każdy chodził w niedzielę do kościoła, jak tego wymagało prawo. Władza jego groziła tym, co przeklinali i zaprzysięgali się, a także pijakom i grającym w gry prawem zakazane. Naczelnik straży doglądał także tego, aby wysokość wypłacanych i pobieranych wynagrodzeń była zgodna z wysokością płac ustaloną przez sędziów pokoju. Wymagano, poza tym od niego dopilnowania tak różnych spraw jak to, aby ojcowie oddawali dzieci do terminu dla nauczania ich jakiegoś zawodu i żeby nie rabowano niczego, jeśli wybuchł w nim pożar”⁵¹.

Analiza tego obszernego cytatu wskazuje, że był to dosyć szeroki katalog obowiązków policyjnych, których zakres miał charakter, jak można to współcześnie określić, zarówno prewencyjny, administracyjny jak również wykonawczy.

WYBRANE POGLĄDY NA ISTOTĘ POLICJI

W monarchiach absolutnych XVIII wieku jako obowiązującą uznawano doktrynę opierającą się na „prawie policji” przysługującą wyłącznie władcy, rozumianej jako upoważnienie monarchy do wkraczania w każdą sferę życia poddanych, bez względu na formę i zakres, w sytuacji, gdy przemawiał za tym interes ogółu. Należy zwrócić uwagę, że to władca lub mianowany przez niego urzędnik oceniał, co leży w interesie ogółu i co jest dobrem wspólnym. W konsekwencji prowadziło to do realizacji założeń „państwa policyjnego”, gdzie poddani musieli dostosowywać się do prawa narzuconego im przez reprezentantów władzy państwowej. Stąd też, nauka administracji XVIII wieku to nic innego jak nauka o policji będąca zbiorem proponowanych działań administracji państwowej (monarszej)⁵².

⁵¹ Tamże, s. 149-150; por.: P. Majer, *Geneza i ewolucja policji jako pojęcia, instytucji i funkcji państwa*, „Miscellanea Historico-Iuridicatom” 2012, t. XI, s. 131-132.

⁵² H. Izdebski, *Od administracji publicznej do public governance*, „Zarządzanie Publiczne” 2007, nr 1 (1), s. 10.

Jak wynika z Wielkiej Encyklopedii Francuskiej⁵³ wydanej w drugiej połowie XVIII wieku, a dokładnie treści zamieszczonej przez osoby odpowiedzialne za merytoryczne przygotowywanie materiałów do druku tj. Denisa Diderota i Jeana d’Alemberta „policję” określono jako: „*sztukę zapewniania wygodnego i cichego życia wszystkim mieszkańcom Ziemi, ale szczególnie mieszkańcom miast*”⁵⁴.

Podobną treść terminu „policja” możemy odnaleźć w Słowniku języka angielskiego⁵⁵ wydanym w 1755 roku, opracowanym i napisanym przez Samuela Johnsona. Autor ten wskazał, że określenie „policja” została zapożyczona z języka francuskiego i oznacza: „*regulacje i zarządzanie miastem lub krajem, jeśli chodzi o mieszkańców*”⁵⁶. Zatem, *policja* oznaczała zarządzanie mające na celu zapewnienie społeczeństwu bezpieczeństwa wewnętrznego.

Francuski filozof polityczny Charles-Louis Montesquieu (Monteskiusz)⁵⁷ wskazywał w swoim dziele *Duch praw*, opublikowanym w 1748 roku na ważne z perspektywy policji kwestie dotyczące społecznego oraz indywidualnego oddziaływania kary. W rozdziale XII pt. *O potędze kar* napisał: „*Doświadczenie poucza, iż w krajach, w których kary są łagodne, działają one na obywateli tak samo, jak gdzie indziej wielkie. [...]. niech główna część kary zasadza się na hańbie, jaką z sobą przynosi. [...] Istnieją dwa rodzaje zepsucia: jedno, kiedy lud nie przestrzega praw; drugie, kiedy same prawa przynoszą z sobą zepsucie. To zło jest nieuleczalne, bo tkwi w samym lekarstwie*”⁵⁸. Natomiast w rozdziale XXIV poświęconym rozważaniom na temat różnicy przepisów policyjnych w stosunku do cywilnych zawarł refleksję: „*Istnieją przestępcy, których sędzia karze; inni, których karci. Pierwsi podlegają władzy prawa, drudzy jego powadze: ci są odcięci od społeczności, tamtych zmusza się, aby żyli wedle jej prawideł. W wykonywaniu policji raczej urzędnik karze niż prawo; w sądach kryminalnych raczej karze prawo niż sędzia. Sprawy policji to rzeczy codzienne, w których chodzi zazwyczaj o niewiele: nie trzeba tedy wielu formalności. Działanie policji jest zawsze szybkie i tyczy rzeczy powtarzających się co dzień:*

⁵³ Prace nad dziełem wydanym w Paryżu rozpoczęto w 1751 roku, natomiast zakończono w 1780. Encyklopedia składa się z 35 tomów obejmujących 17 tomów tekstu, 11 tomów ilustracji, 5 tomów suplementów i 2 tomy indeksów. „W tworzeniu Wielkiej Encyklopedii Francuskiej swój skromny udział mają też Polacy. Autorem hasła Harpe – harfa jest Michał Kazimierz Ogiński”. *Wielka Encyklopedia Francuska Diderota w TNP*, <https://fundusz-grantowy.pl/wielka-encyklopedia-francuska-diderota-w-tnp/> [dostęp: 07.01.2024].

⁵⁴ Cyt. za: G. L. Kelling, W. F. Walsh, J. P. Brodeur, *Upadek ...*, dz. cyt., [dostęp: 01.12.2023].

⁵⁵ Tytuł oryginalny: *A Dictionary of the English Language* opublikowany w Londynie 15 kwietnia 1755 r.

⁵⁶ Cyt. za: G. L. Kelling, W. F. Walsh, J. P. Brodeur, *Upadek ...*, dz. cyt., [dostęp: 01.12.2023].

⁵⁷ Właściwie Charles-Louis de Secondat, baron de La Brède et de Montesquieu.

⁵⁸ Montesquieu, *O duchu praw*, tłum. T. Boy-Żeleński, <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/o-duchu-praw.pdf> [dostęp: 01.12.2023].

wielkie kary nie są tam tedy na miejscu. [...] Ma ona raczej przepisy niż prawa. [...]. Nie trzeba tedy mieszać ciężkiego pogwałcenia praw z pogwałceniem prostych przepisów policji: to są rzeczy innego rzędu”⁵⁹.

Z przytoczonego fragmentu wynika, że Monteskiusz dokonał wyróżnienia czynów niezgodnych z prawem, które podzielił na poważne przestępstwa oraz wykroczenia. Poważne przestępstwa były sądzone przez parlamenty miejskie królestwa, które pełniły funkcję sądów i zapewniały oskarżonym gwarancje należytego procesu przewidziane przez prawo. Natomiast wykroczeniami zajmowali się bezpośrednio sami funkcjonariusze policji lub w określonych sytuacjach – sądy policyjne, co przy ograniczonej liczbie formalności proceduralnych zapewniało szybkie wymierzenie sprawiedliwości⁶⁰.

Zagadnienie związane z postrzeganiem roli policji w społeczeństwie nie pozostało obojętne również dla nauki na przełomie XVII i XVIII wieku. Zgodnie z rozwijającymi się prądami liberalnymi postulowano ograniczenie działalności policji w państwie i sprowadzenie jej funkcji tylko do ochrony bezpieczeństwa, spokoju i porządku publicznego jako wymogu koniecznego do zgodnego współżycia ludzi⁶¹.

W drugiej połowie XVIII wieku rozkwit epoki oświecenia oraz szerzenie się nowych idei było asumptem do innego niż tradycyjne pojmowania roli policji w państwie. Wydarzenia początkujące wybuch Wielkiej Rewolucji Francuskiej – czyli szturm na Bastylię 14 lipca 1789 roku, a następnie jej zburzenie stanowiło nie tylko symbol, ale przede wszystkim wyraz sprzeciwu społeczeństwa wobec wszechwładzy policji identyfikowanej jako styl rządzenia państwem przez tyranie monarchią⁶².

PODSUMOWANIE

Po wyodrębnieniu z całokształtu zadań państwa i ich podziale na sprawy zagraniczne, wojskowe, skarbowe i sądownictwo, co w Europie miało miejsce w XVII i XVIII wieku, można powiedzieć, że doszło do wyodrębnienia działów administracji państwa. Wraz z upływem czasu także w innych państwach europejskich władze zaczęły wzorować się na francuskim systemie

⁵⁹ Tamże.

⁶⁰ G. L. Kelling, W. F. Walsh, J. P. Brodeur, *Upadek ...*, dz. cyt., [dostęp: 01.12.2023].

⁶¹ Zob. szerzej: W. Kawka, *Policja ...*, dz. cyt., s. 10-46.

⁶² *Création de la charge ...*, dz. cyt., [dostęp: 01.12.2023].

bezpieczeństwa. Na przykład cesarz Józef II⁶³ ustanowił system policji zbliżony do francuskiego na rozległych terytoriach znajdujących się pod władzą austriacką, w tym w częściach Włoch. „*Józef II wyznaczał państwu nie tylko rolę policyjną, wojskową i administracyjną, lecz także misję społeczną, ekonomiczną i duchową*”⁶⁴. Policja jako forma rządów została najpełniej rozwinięta w XVIII-wiecznych Niemczech, zwłaszcza w Królestwie Prus, gdzie była znana jako *Policeywissenschaft*. Głównym celem *Policeywissenschaft* była promocja dobrobytu ekonomicznego społeczności oraz ustanowienie wzorcowego państwa opiekuńczego⁶⁵.

W Polsce w przeciwieństwie do wielu państw Europy inaczej postrzegano rolę monarchy w państwie, dążono do osłabienia władzy centralnej utożsamianej z królem i senatem. Szlachta wyrażała przekonanie, że Rzeczypospolita opiera się właśnie na tym stanie społecznym, dlatego też to ona powinna decydować o polityce państwa. Konstytucja Nihil novi uchwalona przez sejm w Radomiu w 1505 roku zamykała okres kształtowania się tzw. demokracji szlacheckiej. Z treści przytoczonej konstytucji wynikało, że uchwały i prawa mogły być uchwalane tylko wówczas, gdy wyrażały jednocześnie zgodę trzech stanów wchodzących wówczas w skład sejmu Rzeczypospolitej. Stanami tymi był król, senat oraz izba poselska, którą wybierały sejmiki ziemskie. Konstytucja Nihil novi znacznie ograniczała prawo panującego i senatu, i *de facto* czyniła szlachtę odpowiedzialną za stan państwa i procesy związane z jego działalnością. Tym samym monarcha bez zgodnej woli trzech obradujących stanów nie mógł przeprowadzić własnej polityki. Nowatorskie postrzeganie roli organów administracji państwa, wyrażono po raz pierwszy w Ustawie o komisji Policji z dnia 24 czerwca 1791 roku.⁶⁶ Zgodnie z przytoczonym aktem prawnym w skład komisji policji wchodził marszałekowie narodowi, piętnastu komisarzy (trzech pochodzących z senatu, po jednym z każdej prowincji; sześciu ze stanu rycerskiego, po dwóch z każdej prowincji oraz sześciu reprezentantów miast po dwóch z każdej prowincji).

⁶³ Urodzony 13 marca 1741 roku w Wiedniu, zmarł 20 marca 1790 również w Wiedniu. Zob. szerzej: F. Fejtő, *Józef II Habsburg rewolucjonista*, tłum. A. Kołodziej, Warszawa 1993.

⁶⁴ Cyt. za: B. Przedpełski, *Etatyzm na przykładzie austriackiego józefinizmu w epoce Oświecenia*, „Rocznik Teologiczny” 2013, z. 1-2, s. 182.

⁶⁵ W okresie XVIII i XIX wieku *Policeywissenschaft* (nauka policyjna) była nauką o wewnętrznej organizacji społeczności i obejmowała obszary dzisiejszego prawa konstytucyjnego, nauk administracyjnych i wczesnej ekonomii. T. Feltes, *Polizeiwissenschaft in Deutschland – Profil einer Wissenschaftsdisziplin*, https://thomasfeltes.de/pdf/veroeffentlichungen/2008_Feltes_FS_Herzberg.pdf, [dostęp: 7.01.2024].

⁶⁶ *Volumina Legum*, t. 9, *Prawa, konstytucje y przywileje Królestwa Polskiego, Wielkiego Księstwa Litewskiego y wszystkich prowincyi należących na walnych sejmach koronnych od Seymu Wiślickiego roku pańskiego 1347 aż do ostatniego Seymu uchwalone*, Kraków 1889, s. 277-287, <https://bc.radom.pl/dlibra/publication/47125/edition/45710?language=pl>, [dostęp:28.11.2023].

W ten sposób w odniesieniu do Polski położono podwaliny związane z kształtowaniem się określenia – policja.

BIBLIOGRAFIA

REFERENCES LIST

PIŚMIENNICTWO

LITERATURE

- Bastylia: główna siedziba policji*, <https://gallica.bnf.fr/html/und/manuscrits/la-bastille-la-lieutenance-generale-de-police?mode=desktop>
- Byrne C., *Życie codzienne w Anglii elżbietańskiej*, przeł. A. Staniewska, Warszawa 1971.
- Cawthorne N., *Wiedzmy i czarownice*, tłumacz. J. Tyczyńska, Warszawa 2023.
- Création de la charge de lieutenant de police de Paris*, https://francearchives.gouv.fr/pages_histoire/26287398
- Delamare N., *Traktat o policji*, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k1098988/f6.item>
- Dyonet N., *Czy porządek publiczny jest przedmiotem policji w traktacie z Delamare?* https://books-openedition-org.translate.goog/pur/122121?_x_tr_sl=fr&_x_tr_tl=pl&_x_tr_hl=pl&_x_tr_pto=sc
- Fałdowski M., *Etyka zawodowa policjanta we współczesnej kulturze służby państwa demokratycznego*, Szczytno 2018.
- Fałdowski M., *Policja – geneza i rozwój instytucjonalny. Część I*, „Wiedza Obronna” 2023, nr 3.
- Fałdowski M., *Współczesny wymiar bezpieczeństwa*, „Zeszyty Naukowe SGSP” 2018, nr 2.
- Fejtő F., *Józef II Habsburg rewolucjonista*, tłum. A. Kołodziej, Warszawa 1993.
- Feltes T., *Polizeiwissenschaft in Deutschland – Profil einer Wissenschaftsdisziplin*, https://thomasfeltes.de/pdf/veroeffentlichungen/2008_Feltes_FS_Herzberg.pdf
- Franciszek I król Francji*, <https://www.britannica.com/biography/Francis-I-king-of-France>
- Gabriel Nicolas de La Reynie*, <https://www.britishmuseum.org/collection/term/BIOG148378>
- Geremek B., *Świat opery żebaczrej. Obraz włóczęgów i nędzarzy w literaturach europejskich XV-XVII wieku*, Warszawa 1989.
- Górski G., *Historia administracji*, Toruń 2011.
- Grobelna P., *Monarchia absolutna Ludwika XIV. Nowe ścieżki badawcze*, „Studia Europaea Gnesnensia” 2014, nr 10, https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Studia_Europaea_Gnesnensia/Studia_Europaea_Gnesnensia-r2014-t10/Studia_Europaea_Gnesnensia-r2014-t10-s53-74/Studia_Europaea_Gnesnensia-r2014-t10-s53-74.pdf
- Interdykt, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/interdykt;4008548.html>
- Izdebski H., *Od administracji publicznej do public governance*, „Zarządzanie Publiczne” 2007, nr 1 (1).
- Jean-Charles-Pierre Lenoir*, https://en.wikipedia.org/wiki/Jean-Charles-Pierre_Lenoir
- Kamińska R., *Udział pretora w zarządzaniu i ochronie dróg rzymskich*, [w] *Prawne aspekty podróży i turystyki - historia i współczesność. Prace poświęcone pamięci Profesora Janusza Sondla*, Kraków 2019, vol. 1.
- Kamiński M. A., *Ewolucja wywiadu jako instytucji państwa*, Warszawa 2022.
- Kawka W., *Policja w ujęciu historycznym i współczesnym*, Wilno 1939.
- Kelling G. L., Walsh W. F., Brodeur J. P., *Upadek policji*, <https://www.britannica.com/topic/police/The-decline-of-constabulary-police>
- Kolańczyk Z., *Prawo rzymskie*, Warszawa 2007.
- Lebruna J., *Z pokastu: Migawka historii*, <https://www.radiofrance.fr/franceinter/podcasts/le-vif-de-l-histoire/avant-le-prefet-de-police-le-lieutenant-general-de-police-6930680>
- Lettre de cachet*, <https://www.britannica-com.translate.goog/topic/lettre-de-cachet>
- Majer P., *Geneza i ewolucja policji jako pojęcia, instytucji i funkcji państwa*, „Miscellanea Historico-Iuridicatum” 2012, t. XI.

Milliot W., *Pisanie chaosu: wspomnienia Jean-Charlesa-Pierre'a Lenoira (1732–1807), czyli zaginiony świat byłego generała porucznika policji*, „Annales historiques de la Révolution française” 2013, nr 3, <https://www.cairn.info/revue-Annales-historiques-de-la-revolution-francaise-2013-3-page-35.htm>

Montesquieu, *O duchu praw*, tłum. T. Boy-Żeleński, <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/o-duchu-praw.pdf>

Nauka policji we Francji, http://policja.eprace.edu.pl/631,Nauka_policji_we_Francji.html

Osuchowski W., *Rzymskie prawo prywatne. Zarys wykładu*. Warszawa 1981.

Policja francuska w okresie monarchii, <https://www.britannica.com/topic/police/The-decline-of-constabulary-police>

Pollard A.F., *Henryk VIII*, przeł. I. Szymańska, Warszawa 1979.

Prévôts, <https://dictionnaire.lerobert.com/definition/prevot> [dostęp: 03.01.2024].

Przedpeński B., *Etatyzm na przykładzie austriackiego józefinizmu w epoce Oświecenia*, „Rocznik Teologiczny” 2013, z. 1-2, s. 182.

Sprawa trucizn, <https://www.britannica.com/event/Affair-of-the-Poisons>

Szolc-Nartowski B., *Interdyktalna ochrona swobody żeglugi morskiej i zasobów morza w prawie rzymskim*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2019, nr 3.

Wielka Encyklopedia Francuska Diderota w TNP, <https://fundusz-grantowy.pl/wielka-encyklopedia-francuska-diderota-w-tnp/>

ŹRÓDŁA

SOURCES

Anno secundo & tertio Philippi & Mari. The Statute for the mending of Highways. (2 & 3 Ph. & M.) C A P. VIII., <https://vlex.co.uk/vid/highways-act-1555-808254089>

Justices of the Peace Act 1361, <https://www.legislation.gov.uk/cy/aep/Edw3/34/1/section/I>

Ordonnance du royaume portant attribution de Jurisdiction au Siège de la Connétable, privativement à tous autres juges, des fautes abus & malversations des prévôts & autres officiers des maréchaussées, http://lecahiertoulousain.free.fr/Textes/ordonnance_1544.html

Rozporządzenia króla Franciszka dotyczące faktów wymiaru sprawiedliwości i skrótów procesów, opublikowane w roku MDXXXIX, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k8708264d/f5.item>

Statutes made at Westminster, Anno 22 Hen. VIII. and Anno Dom. 1530, <https://archive.org/details/statutesatlarge56britgoog/page/196/mode/2up?view=theater>

Statuty uchwalone za panowania Henryka VII, <https://archive.org/details/statutesatlarge56britgoog/page/54/mode/2up>,

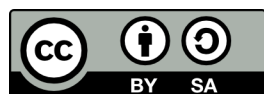
Ustawa o włóczęgach z 1572 roku, <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/transformingsociety/livinglearning/coll-9-health1/health-06/>

Vagabonds and Beggars Act 1494, <https://intriguing-history.com/vagabonds-beggars-act/>

Volumina Legum, t. 9, *Prawa, konstytucje y przywileje Królestwa Polskiego, Wielkiego Księstwa Litewskiego y wszystkich prowincyi należących na walnych sejmach koronnych od Seymu Wiślickiego roku pańskiego 1347 aż do ostatniego Seymu uchwalone*, Kraków 1889, s. 277-287, <https://bc.radom.pl/dlibra/publication/47125/edition/45710?language=pl>

Copyright (c) 2023 Marek FAŁDOWSKI

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License.